

В І Д З И В
офіційного опонента на дисертацію
Дашковської Тетяни Михайлівни на тему:
«Співвідношення правових норм і юридичного процесу
у деяких правових системах світу», представлену
на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук
за спеціальністю 12.00.01–теорія та історія держави і права,
історія політичних і правових учень

Актуальність теми дисертаційного дослідження Т.М. Дашковської не викликає сумніву. Адже період транзитивності, в якому перебуває зараз правова система сучасної України, відзначається наявністю у ній як залишків «радянськості», так і проявів, так би мовити, «пострадянськості», що тягне за собою перетинання у правовому регулюванні різноманітних, зрештою суперечливих, тенденцій. Тому з'ясування співвідношення, поширеності таких тенденцій, їх взаємовпливів є одним із нагальних завдань вітчизняної юридичної науки, насамперед загальнотеоретичного праводержавознавства. Одним із аспектів «правосистемної» проблематики є й оптимізація співвідношення матеріально-правових і процесуально-правових норм (і відповідних галузей та інститутів) у правовій системі України.

Наукове розв'язання зазначеного завдання актуалізується ще більшою мірою тому, що Україна намагається зараз реалізувати свій цивілізаційно-правовий вибір у напрямку його європеїзації. Причому цей вибір ускладнюється ще й тією обставиною, що «чистих» правових систем (з огляду на їх основну класифікацію – за поширеністю, значимістю певних різновидів джерел права) у світі не існує. У найширшому сенсі усі сучасні правові системи

світу є нині «змішаними»; інша річ, що «دوزи» тих чи інших джерел права у них можуть суттєво відрізнятись.

Ось чому для сумнівів в актуальності теми, обраної Т.Н. Дашковською для кандидатського дисертаційного дослідження, підстав не вбачається.

Вивчення тексту зазначеної дисертації засвідчує, що здобувачка опрацювала достатньо значний обсяг методологічно значимої і фахової літератури (у тому числі праць зарубіжних авторів), чинного законодавства України, а також певних матеріалів практики його застосування Конституційним Судом України, Верховним Судом України та, скориставшись адекватним методами дослідження, спромоглася сформулювати низку положень і висновків, в яких можливо констатувати певні елементи наукової новизни.

Досить логічною виглядає сама структура дисертаційного тексту: спочатку висвітлюються методологічні засади здійсненого дослідження (розділ 1), далі обґрунтовується диференціація правових систем за таким критерієм, як «переважання норм або процесу» у них (розділ 2), і нарешті, досліджуване співвідношення схарактеризовується стосовно правової системи (за словами авторки, – «в праві» України (розділ 3).

Переходячи до аналізу методів дисертаційного дослідження, застосованих здобувачкою, слід визнати, що їх «набір» не викликає заперечень, оскільки з-поміж них зустрічаємо як, так би мовити, класичні (традиційні – методологічні підходи, загальнонаукові і спеціальнонаукові методи), так і методи новітні (зокрема, герменевтичний).

Характеризуючи ж елементи наукової новизни у дослідженні Т.М. Дашковської, видається підставним відзначити, насамперед, яскраво виражену оригінальність (нетрадиційність, інноваційність) інтерпретації низки фундаментальних правознавчих понять, які є базовими для цієї теми. Йдеться, зокрема, про поняття правової норми, юрисдикційної норми, правової системи, юридичного процесу. Адже саме такі поняття (точніше – їх авторська інтерпретація) покладені в основу більшості положень та висновків здобувачки.

Зазначена особливість цієї дисертації природним чином спонукає до наукової дискусії. І це вже саме по собі слід вважати безперечною перевагою цієї роботи, оскільки така дискусія сприятиме розгортанню подальших досліджень відповідної проблематики. Приступаючи до такої дискусії, дозволю собі констатувати наступне:

1. Перш ніж обговорювати співвідношення правової норми з нормою права, є, гадаю, необхідним у дисертації задекларувати, прихильником саме якого праворозуміння вважає себе здобувачка. І це було би тим більше потрібним, оскільки вона вживає вислів «сутність права (як природного, так і позитивного)» (с.184). Але що розуміється тут, наприклад, під правом “природним,” – залишається невідомим.

Однаке визначення загального поняття права (а отже, й інтерпретації похідних від нього прикметників – “правова”, “правовий”) у дисертації немає. Натомість чітко простежується, що поняття “правовий” і “юридичний” у ряді випадків вживаються авторкою як синонімічні, взаємозамінні.

2. Як мінімум нечітким видається розуміння авторкою феномену юридичного процесу. Зокрема, як відомо, серед вітчизняних теоретиків права ще й донині дискутується питання про співвідношення юридичних норм процедурних і процесуальних. Здобувачка же, вживаючи подекуди вислів «процедурно-процесуальні норми», на перший погляд, начеби не розрізняє їх, а тим більше не протиставляє. Водночас в інших фрагментах роботи вона, однак, прив’язує юридичний процес до так званих «юрисдикційних» норм і до «юрисдикційних» правових актів, тобто до тих випадків, коли має місце процес розгляду або лише спорів, конфліктів, або ж процес притягнення до юридичної відповідальності. І це притому, що юридичний процес здобувачка слушно поширює також і на процес правотворчості (котрий, втім, зазвичай не включає розв’язання таких конфліктів і застосування такої відповідальності).

3. Якщо юридичний процес як певну діяльність регламентовано юридичними нормами (а без такої регламентації – на якій підставі називати його «юридичним?»), то він завжди є нічим іншим, як застосуванням таких

норм (тобто правозастосуванням) Але в такому випадку виникає питання: чи можна вести мову про співвідношення «правових норм» (насамперед тих, котрі регламентують чи то юридично-процесуальну, чи то юридично-процедурну діяльність), з одного боку, і «юридичного процесу» (який саме такими нормами регламентований)? А якщо і можна, то, мабуть, тільки хіба що з точки зору дотримання цих норм під час такої діяльності (тобто з точки зору її законності).

Натомість наведене авторське формулювання проблеми є, на мій погляд, підміною або заміною, насправді кажучи, питання про співвідношення матеріальних і процесуальних норм права у різних правових системах. Про це свідчать і назви деяких публікацій авторки.

4. З урахуванням попереднього міркування видається дискусійним запропонований здобувачкою критерій класифікацій існуючих правових систем світу на “нормативні” та “процесуальні” – залежно від поширеності чи то значущості у кожній з них “норми права або ж юридичного процесу” (с. 185). Адже, як було зазначено вище, юридичний процес як діяльність зазвичай теж– причому досить детально! – врегульовується юридичними нормами (тобто нормами процесуального права). Тому більш коректним було б формулювати запропонований критерій як співвідношення (поширенність, значимість) у правовій системі відповідно норм матеріальних і норм процесуальних. Власне, це визнає і сама здобувачка, коли на с.185 пише, що “основним чинником визнання процесуальних правових систем є провідне значення у правовому регулюванні процесуальних правил, юрисдикційних норм”. А такі правила і норми, ясна річ, є загальними, абстрактними й у багатьох випадках закріпленими у законодавстві і навіть кодифікованими аж ніяк не меншою мірою, ніж норми матеріального права. Порівнювати ж діяльність з нормами взагалі навряд чи коректно: діяльність можна порівнювати з діяльністю а норми – з нормами.

5. У світлі викладених дискусійних зауважень проаналізую, для прикладу, запропоновану здобувачкою дефініцію поняття «правова система», яка

(дефініція), на її думку, дозволила забезпечити подальший розвиток знань з цього питання (с. 10). З цієї дефініції чітко впливає, насамперед, що правова система – це «сукупність установок». Але загальновідомо, що установки – це елемент людської психіки (індивідуальної чи групової), і вони аж ніяк не утворюють правову систему. Далі у згаданій дефініції з'являється й така, зовсім інша, ознака правової системи, як «частина правової карти світу» (але як це поєднати з психічними установками?); і, нарешті, задля розкриття сутності правової системи здобувачка рекомендує брати до уваги такі характеристики як цілісність, інтегративність, комунікативність, правову ідеологію та антропоцентризм. Така інтерпретація правової системи навряд чи спроможна викликати інше враження, ніж набір не пов'язаних між собою, штучно з'єднаних характеристик, належність яких саме до правовості (правності) дефінійованого явища є досить проблематичною.

6. Неточним видається твердження здобувачки про те, що норма права “є першоелементом нормативно-правових актів” (с. 184). Насправді ж така норма є першоелементом системи права., а ось щодо нормативно-правових актів, то їх першоелементами є їхні статті, частини статей, пункти, параграфи тощо.

Втім, висловлені мною критичні зауваження і дискусійні міркування не виключають можливості оцінити дисертаційне дослідження Т.М. Дашковської загалом позитивно.

Воно відповідає профілю наукової спеціальності 12.00.01. – теорія та історія держави і права, історія політичних і правових учень.

Основні положення і висновки цієї дисертації з достатньою повнотою відображено у 13-ти наукових публікаціях здобувачки, у тому числі – 5-ти статтях у фахових наукових виданнях, котрі входять до офіційного переліку таких видань, а також в одному науковому зарубіжному виданні.

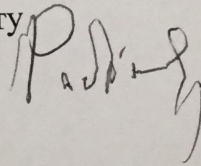
Зміст автореферату дисертації достатньо відбиває її основні положення та висновки.

Окремо варто відзначити, що сприятливе враження справляє мова дисертації: грамотна, логічна, науково витримана.

Отож, підсумовуючи, можна зробити загальний висновок про те, що дослідження Т. М. Дашковської «Співвідношення правових норм і юридичного процесу у деяких правових системах світу» відповідає тим вимогам, які ставляться в Україні до кандидатських дисертацій, і його авторка заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.01. – теорія та історія держави і права, історія політичних і правових учень.

Офіційний опонент –
доктор юридичних наук,
професор кафедри теорії та філософії права
Львівського національного університету
імені Івана Франка

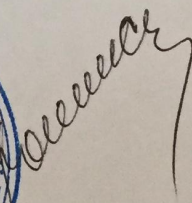
29.09.2016р.

П. М. Рабінович

Підпис професора П. М. Рабіновича засвідчую.

Вчений секретар
Львівського національного університету
імені Івана Франка

О. С. Грабовецька